

The Doctrine of Human Security and Guaranteeing Fundamental Rights of Migrant Workers

Afshin Mardani¹, Manouchehr Tavasoli Naini², Alireza Arashpour³

¹ Ph.D., Student, Department of International Law, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran. Mardani.Afshin@yahoo.com

² Associate Professor, Department of Law, Isfahan University, Isfahan, Iran (Corresponding author). tavasoli@ase.ui.ac.ir

³ Assistant Professor, Department of Law, Isfahan University, Isfahan, Iran. A.arashpour@Ase.ui.ac.ir

Abstract

This research aims to examine the doctrine of human security and the guarantee of fundamental rights for migrant workers. In response to the question of how human security can support and guarantee the fundamental rights of migrant workers, human security is explored in promoting and ensuring the rights of migrant workers, particularly in the context of global challenges and various difficulties they face. The research utilizes a descriptive-analytical method, and the results indicate that human security, as a doctrine supporting fundamental human rights, can lead to the assurance and improvement of the rights of migrant workers, who constitute a segment of the global community facing various challenges and issues. Human security guarantees the political, economic, social, health, food, environmental, and personal rights of migrant workers in both origin and destination countries. As outlined in this study, various international documents and treaties explicitly and implicitly emphasize the fundamental rights of migrant workers, yet in practice, we witness the violation of these rights by governments.

Keywords: Migrant Workers, Doctrine of Human Security, Human Rights, Economic Security, Political Security, Personal Security.

Received: 2023-03-29 ; **Received in revised form:** 2023-04-19 ; **Accepted:** 2023-05-15 ; **Published online:** 2023-05-10

<https://doi.org/10.22034/sm.2022.551869.1862>

© the authors

<http://sm.psas.ir>

Article type: Research Article

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

دکترین امنیت انسانی و تضمین حقوق بنیادین کارگران مهاجر

افشین مردانی^۱، منوچهر توسلی نائینی^۲، علیرضا آرش پور^۳

^۱ دانشجوی دکتری، گروه حقوق بین الملل، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران. Mardani.Afshin@yahoo.com

^۲ دانشیار، گروه حقوق، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول). tavasoli@ase.ui.ac.ir

^۳ استادیار، گروه حقوق، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. A.arashpour@Ase.ui.ac.ir

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی دکترین امنیت انسانی و تضمین حقوق بنیادین کارگران مهاجر است. در این راستا، در پاسخ به این سوال که امنیت انسانی چگونه می تواند موجب حمایت از حقوق بنیادین کارگران مهاجر شود؟ تحقق امنیت انسانی چگونه می تواند حقوق بنیادین کارگران مهاجر را ارتقاء و تضمین کند؟ نسبت به تاثیر دکترین امنیت انسانی بر ارتقاء و تضمین حقوق بنیادین کارگران مهاجر، در قالب هفت مولفه تشکیل دهنده مفهوم امنیت انسانی، با استفاده از ظرفیت های هنجاری و قانونی نظام حقوق بشر پرداخته شده است. همچنین از اعلامیه هزاره ملل متحد که به عنوان نقشه راه هزاره سوم محسوب می شود و دارای ظرفیت بالقوه ای به منظور تبدیل شدن به عرف بین المللی می باشد، استفاده گردید. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و نتایج نشان داد که امنیت انسانی به عنوان دکترینی که از حقوق بنیادین بشر حمایت می کند، می تواند موجب تضمین و ارتقاء حقوق کارگران مهاجر به عنوان قشری از جامعه جهانی که با چالش ها و مشکلات مختلفی روبرو هستند، گردد. در واقع، امنیت انسانی، تضمین کننده حقوق سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی، غذایی، زیست محیطی و شخصی کارگران مهاجر در کشورهای مبدأ و مقصد می باشد. همانطور که در این تحقیق بیان گردید، اسناد و معاهدات مختلف جهانی به صورت صریح و ضمنی، بر حقوق بنیادین کارگران مهاجر تأکید کرده اند، اما در عمل شاهد نقض این حقوق توسط دولت ها هستیم.

واژه های کلیدی: کارگران مهاجر، دکترین امنیت انسانی، حقوق بشر، امنیت اقتصادی، امنیت سیاسی، امنیت شخصی.

استناد به این مقاله: مردانی، افشین؛ توسلی نائینی، منوچهر؛ آرش پور، علیرضا (۱۴۰۲). دکترین امنیت انسانی و تضمین حقوق بنیادین کارگران مهاجر.

سیاست متعالیه، ۱۱(۴۱): ۲۶۹-۲۸۴. <https://doi.org/10.22034/sm.2022.551869.1862>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۰۹؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۱/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۱۵؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۲/۲۰

© the authors

<http://sm.psas.ir>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: انجمن مطالعات سیاسی حوزه

۱. مقدمه

پس از ابداع امنیت انسانی که برای تحلیل عوامل خطر، تهدیدات یا تغییرات ناگهانی در زندگی روزمره افراد که ناشی از ناامنی‌های دیگری همچون فقر و گرسنگی، بلایای طبیعی، بیماری‌های همه‌گیر جهانی همچون ایدز، بحران‌های اقتصادی، جنایات سازمان‌یافته و خشونت جنسی بود، کاربرد داشت، بحث بر سر گستره و دایره شمول آن در میان طرفداران و مخالفان درگرفت (Henk, 2005: p. 93). با گذشت حدود دو دهه از ظهور مفهوم امنیت انسانی و علی‌رغم استفاده گسترده این مفهوم در عرصه بین‌المللی، بر سر تعریف آن هیچ‌گونه اتفاق نظری وجود ندارد و تعاریف متعدد موجود از این مفهوم، طیف وسیعی از مصادیق جزئی با تمرکز بر حفظ حریم فیزیکی تا جنبه‌های احساسی و روانی امنیت را در برمی‌گیرند. اگرچه هیچ اجماعی برای پذیرش تعریف امنیت انسانی وجود ندارد، اما سه طبقه‌بندی در این مورد به وجود آمده است:

۱) دیدگاهی که بر حقوق طبیعی و حقوق بنیادین بشر تکیه دارد. ۲) دیدگاهی که امنیت انسانی را به عنوان ابزاری موثر و مناسب جهت مقابله با موضوعاتی همچون جنایات جنگی یا کشتار جمعی که در نهایت زمینه را برای مداخلات بشردوستانه فراهم می‌آورد، می‌داند. ۳) دیدگاهی که امنیت انسانی را با اقتصاد جهانی، توسعه و جهانی شدن پیوند می‌دهد (Oberleitner, 2003: p. 591).

تعریف کمیسیون امنیت انسانی از امنیت انسانی عبارت است از: «حفاظت از هسته حیاتی زندگی همه انسان‌ها به گونه‌ای که آزادی‌ها و کرامت انسانی آنها را ارتقاء دهد» (Eriksen, 2007: p.18). از نظر گری کینگ و کریستوفر موری،^۱ امنیت انسانی عبارت است از سال‌هایی از زندگی آینده که بدون فقر عمومی می‌گذرد» (Estrada-Tanck, 2010: p. 8). به نظر تیلور^۲ امنیت انسانی عبارت است از «حفاظت از هسته حیاتی زندگی بشر در برابر تهدیدات سیاسی، شخصی، سلامتی، غذایی، اقتصادی و زیست محیطی» (همان). به نظر مک،^۳ امنیت انسانی عبارت است از حفاظت افراد و اجتماعات از جنگ و دیگر اشکال خشونت» (کر، ۱۳۸۷: ص ۶۰۶). کارولین توماس^۴ معتقد است که امنیت انسانی وضعیتی را توصیف می‌کند که در آن نیازهای مادی اولیه انسانی تأمین شده و شخصیت و هویت انسانی تحقق یافته باشد. امنیت انسانی بدین معنا قابل تقسیم و اختصاص یافتنی نیست. این‌گونه نیست که تأمین آن برای یک دسته از افراد

1. Gary King & Christopher Mori

2. Teylor

3. Mecc

4. Caroline Thomas

هزینه‌هایی را برای افراد دیگر به دنبال داشته باشد (توماس، ۱۳۸۲: ص ۲۶). با توجه به تعاریف ارائه شده، می‌توان چهار ویژگی اساسی امنیت انسانی را مشخص کرد:

- ۱) امنیت انسانی يك دغدغه جهانی است و به کل مردم دنیا اعم از غنی و فقیر مرتبط می‌شود.
  - ۲) مؤلفه‌های امنیت انسانی، لازم و ملزوم یکدیگرند.
  - ۳) امنیت انسانی و مقابله با تهدیدات آن از طریق پیشگیری تضمین می‌شود، نه علاج پس از واقعه.
  - ۴) امنیت انسانی مردم‌محور است و لذا با کیفیت زندگی، آداب و رسوم ارتباطی تنگاتنگ دارد.
- کارگران مهاجر به عنوان بخشی از انسان‌های مورد حمایت حقوق بین‌الملل از تحقّق دکتترین امنیت انسانی تأثیرات فراوانی می‌پذیرند. کارگر مهاجر^۱ فردی است که اقدام به مهاجرت در داخل سرزمین خود یا به خارج از کشور می‌کند تا به مشاغلی از جمله کارهای فصلی بپردازد. کارگران مهاجر معمولاً به صورت دائم در یک منطقه یا کشور کار نمی‌کنند. کارگران مهاجر که خارج از مرزهای خود کار می‌کنند، ممکن است تحت عنوان کارگر خارجی یا کارگر مهاجر به کار گرفته شوند. بخصوص وقتی که قبل از خروج از کشور، از طرف کشور میزبان دعوتنامه دریافت کرده باشند. مطابق تعریفی که ماده ۱۱ مقاله‌نامه شماره ۹۷ و ۱۴۳ از کارگران مهاجر دارند، اشخاصی هستند که به قصد استخدام برای يك شغل خاص، و نه شاغل شدن به عنوان غیرخویش فرما، از کشوری به کشور دیگر بروند و به شکل قانونی پذیرفته شوند و شامل کارگران مرزی، ورود و اقامت کوتاه مدت صاحبان مشاغل آزاد و هنرمندان و دریانوردان، اشخاص به قصد تحصیل و کارکنان سازمان‌ها و کارخانه‌ها نمی‌شود. از این‌رو، این پنج گروه از دایره مفهوم کارگران مهاجر خارج هستند و در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار نمی‌گیرند.

مهاجرت کارگران از زمان‌های گذشته بسیار دور وجود داشته است؛ با وجود این، امروزه مهاجرت به ویژگی معمول جهانی شدن تبدیل شده و در حال اثرگذاری عمیق بر اقتصاد جهان است. اجماع جهانی درباره مشارکت کارگران مهاجر در رشد و توسعه هم در کشورهای مبدأ و هم مقصد، وجود دارد. تحرک کار در سطح جهانی به کارگران اجازه داده است که به طور کارآمد و خوش‌بینانه‌ای مورد استفاده قرار گیرند. با وجود این، موانع زیادی نیز در راه آزادی مهاجرت کارگران در جستجوی شغل وجود دارد. از نتایج این امر آن است که تعداد زیادی از کارگران، مهاجران غیرقانونی یا فاقد مدارک کار هستند. به علاوه، کارگران مهاجر غالباً موضوع تبعیض در این معنا قرار می‌گیرند که همان رفتاری که با کارگران مقیم آن کشور می‌شود، با آنها نمی‌شود.

موافقتنامه‌های دوجانبه کار و اسناد بین‌المللی، نقش مؤثری در حمایت از کارگران مهاجر دارد؛ اما تاکنون نتوانسته است باعث ایجاد برابری کامل بین کارگران بومی و مهاجر شود (براتی و همکاران، ۱۳۹۹: ص ۱۳۴). از آنجا که مسائل مربوط به مهاجرت، از جمله اینکه چه کسانی و تحت چه شرایطی حق ورود به کشوری غیر از کشور متبوع خود را دارند، از حقوق بنیادین و از مصادیق اعمال حق حاکمیت آن کشور است، و دولت‌ها به دنبال ایجاد سازوکار قانونمند و منصفانه و در عین حال، باثبات هستند تا بتوانند خطرات امر مهاجرت را کاهش دهند؛ از این‌رو، در سال ۱۹۵۱م. سازمان بین‌المللی مهاجرت^۱ را به عنوان تشکیلاتی بین‌المللی بین‌دولتی پدید آوردند. رسالت سازمان بین‌المللی مهاجرت بر این باور استوار است که مهاجرت انسانی و قانونمند، در جهت منافع دولت‌ها و انسان‌ها است و از این‌رو، حوزه فعالیت سازمان بین‌المللی مهاجرت شامل ارائه کمک‌های فنی و آموزشی برای مدیران دولتی در زمینه مدیریت مرزها، مبارزه با قاچاق انسان، مهاجرت نیروی کار، بازگشت داوطلبانه و استقرار مجدد و خدمات تسهیلی مربوط به امر مهاجرت می‌شود.

با توجه به مقدمه فوق، باید بررسی گردد که امنیت انسانی چگونه می‌تواند موجب حمایت از حقوق بنیادین کارگران مهاجر شود؟ در واقع، تحقق امنیت انسانی چگونه می‌تواند حقوق بنیادین کارگران مهاجر را ارتقاء و تضمین کند؟ در این پژوهش برای پاسخ به این سوالات، نسبت به تاثیر دکترین امنیت انسانی بر ارتقاء و تضمین حقوق بنیادین کارگران مهاجر در قالب هفت مولفه تشکیل دهنده مفهوم امنیت انسانی، با استفاده از ظرفیت‌های هنجاری و قانونی نظام حقوق بشر پرداخته خواهد شد. همچنین از اعلامیه هزاره ملل متحد که به عنوان نقشه راه هزاره سوم محسوب می‌شود و دارای ظرفیت بالقوه‌ای به منظور تبدیل شدن به عرف بین‌المللی می‌باشد، بهره‌گیری خواهد شد.

۲. تضمین و ارتقاء حقوق سیاسی کارگران مهاجر در پرتو امنیت انسانی

امنیت سیاسی، تضمین‌کننده و ارتقاءدهنده حقوق سیاسی کارگران مهاجر است. امنیت سیاسی سبب می‌شود که کارگران مهاجر بتوانند انجمن‌ها، سازمان‌ها و احزاب سیاسی تشکیل دهند یا به آنها بپیوندند. به یاری این آزادی‌ها است که کارگران مهاجر خواهند توانست آزادی بیان، حق تعیین سرنوشت، آزادی عقیده و مذهب، آزادی تشکیل اجتماعات و احزاب را داشته باشند. دولت‌های کمی در جهان وجود دارند که در قانون اساسی خود به آزادی بیان اشاره نکرده باشند. طراحان اعلامیه حقوق بشر سازمان ملل متحد، آزادی بیان را

ابزار تضمین تبادل کامل اطلاعات در داخل کشورها و بین آنها معرفی می‌کند. مطابق ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، افراد به تفحص و تحصیل و اشاعه اطلاعات به هر وسیله بدون توجه به مرزها و برای افراد در دیگر کشورها محق می‌باشند. بدون وجود و تضمین آزادی بیان، دموکراسی ناقص است؛ چراکه آزادی بیان در نظام دموکراتیک محقق می‌شود و دموکراسی بدون آزادی مفهومی ندارد. آزادی بیان در شمار حقوق و آزادی‌های نسل اولی حقوق بشر قرار گرفته است (صالحی، ۱۳۸۸: ص ۸۴). کارگران مهاجر باید از آزادی اخبار و اطلاعات نیز برخوردار باشند، چراکه بخشی از آزادی فکر به‌شمار می‌رود که عبارت از نشر عقاید و افکار به وسیله ابزار و وسایلی به جز از راه بیان شفاهی مانند کتاب، روزنامه، مجله، اعلان، سینما، تئاتر، رادیو و تلویزیون است. این نوع از آزادی در ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر ذکر شده است (صالحی، ۱۳۸۸: ص ۸۵).

امنیت سیاسی، حق آزادی عقیده کارگران مهاجر را نیز تضمین می‌کند. برخورداری از حق آزادی عقیده، ریشه در حیات بشری دارد که امروز با تحولات زیربنایی در نظام فکری جهان و به‌تبع آن از تحولات سیاسی گسترده در دنیا، به صورت يك حق اساسی در قوانین مدون بین‌المللی و داخلی، جایگاه خود را پیدا کرده است. انتخاب آزاده عقیده‌ای که مطلوب کارگران مهاجر باشد، بدون اینکه اجباری در پذیرش آن عقیده باشد، را می‌توان آزادی در عقیده دانست. این آزادی در ماده ۱۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر و همچنین میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز مورد اشاره قرار گرفته است (صالحی، ۱۳۸۸: ص ۸۱).

یکی از مهم‌ترین مولفه‌های حقوق سیاسی برای کارگران مهاجر، آزادی در تشکیل احزاب و تشکل‌ها می‌باشد که در قوانین اساسی و اسناد بین‌المللی مورد تأکید قرار گرفته است. در بندهای ۲۴ و ۲۵ اعلامیه هزاره ملل متحد در خصوص آزادی سیاسی و تعهدات دولت‌ها چنین آمده است: «ما از هیچ تلاشی برای ترویج دموکراسی و تقویت حکومت قانون و همچنین احترام برای کلیه آزادی‌های بنیادی و حقوق بشر که در جامعه بین‌المللی به رسمیت شناخته شده، از جمله حق توسعه، فروگذار نخواهیم کرد». بنابراین، تصمیم داریم: به تمامی اعلامیه جهانی حقوق بشر احترام بگذاریم و از آن حمایت کنیم. برای حمایت کامل و ترویج حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای همه، در کشورها تلاش کنیم. توانایی همه کشورها را برای اجرای اصول و شیوه‌های دموکراسی و احترام به حقوق بشر، از جمله حقوق اقلیت‌ها، تقویت کنیم. به صورت دسته جمعی برای فرآیندی سیاسی فراگیرتر فعالیت کنیم و امکان مشارکت واقعی همه شهروندان را در کشورها فراهم سازیم. آزادی رسانه‌ها را برای اجرای نقش اساسی آن‌ها و حق مردم را برای دسترسی به اطلاعات، تضمین کنیم.

۳. تضمین و ارتقاء حقوق اجتماعی کارگران مهاجر در پرتو امنیت انسانی

تأمین حقوق و خواست‌های کارگران مهاجر به نحوی که در تعامل با یکدیگر با مزاحمت و مشکل مواجه نشوند و بتوانند هویت خویش را حفظ نمایند، در مبحث امنیت اجتماعی طرح شده و از وظایف دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی می‌باشد. بوزان^۱ (۱۳۸۰) امنیت اجتماعی را قابلیت حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، مذهب، هویت و عرف ملی با شرایط قابل قبولی از تحول می‌داند. وی معتقد است: «اصول امنیت اجتماعی به الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، هویت مذهبی و قومی و رسوم مربوط می‌باشد. این ارزش‌ها اغلب در داخل کشور مورد تهدید قرار می‌گیرند» (همان).

کارگران زن مهاجر از جمله گروه‌های اجتماعی در معرض آسیب می‌باشند که امنیت‌شان به دلیل تبعیض پیوسته، مورد تهدید واقع می‌گردد. در این راستا، سازمان ملل متحد، مطابق منشور ملل متحد در مورد برابری و عدم تبعیض، حقوق زنان را مورد توجه ویژه قرار داد، زیرا برابری، آرمان سازمان ملل متحد بوده و پیشرفت‌های به عمل آمده در این خصوص، قابل توجه بوده‌اند که از جمله آنها به کنوانسیون حقوق سیاسی زنان مصوب سال ۱۹۵۲م، کنوانسیون در خصوص تابعیت زنان در سال ۱۹۵۷م، اعلامیه حذف تبعیض علیه زنان در سال ۱۹۶۷م، کنوانسیون سال ۱۹۷۹م. در مورد حذف تمام اشکال تبعیض علیه زنان و اعلامیه حذف خشونت علیه زنان که در سال ۱۹۹۳م. طی قطعنامه شماره ۴/۸/۱۰۴ به تصویب مجمع عمومی رسید، می‌توان اشاره نمود. هرچند موارد برشمرده شده گام‌هایی در راستای تحقق حقوق زنان می‌باشند و تعهداتی بر دولت‌های عضو مترتب می‌دارند، لیکن زنان نیازهای جداگانه‌ای دارند که جامعه بین‌المللی به تدریج به آنها پاسخ می‌دهد (اسمیت، ۱۳۸۸: ص ۴۲۲). در زمینه برابری جنسیتی باید بیان داشت که زنان توانمند می‌توانند کارآمدترین گردانندگان توسعه باشند. مداخله مستقیم دولت برای پیشبرد برابری جنسیتی می‌تواند شامل تضمین تقویض امن مالکیت به کارگران زن مهاجر، تضمین دسترسی به خدمات بهداشت باروری و جنسی، تضمین دسترسی برابر زنان به منابع تولیدی، دسترسی برابر زنان به بازار کار و حفاظت از زنان در برابر خشونت باشد (شریفی، ۱۳۸۵: ص ۲۳۸). کودکان دسته دیگری از گروه‌های اجتماعی هستند که در فرآیند مهاجرت کارگران نیاز به حمایت دارند. کودکان نیازهای خاصی دارند که از بزرگسالان متمایز است، تغذیه، بهداشت و رفاه عمومی برای آنها موضوعات مهمی هستند، البته کودکان اغلب موضوع «نقض‌های ثانویه» حقوق بشر قرار می‌گیرند، زیرا استاندارد بهره‌مندی آنها از حقوق (تا اندازه‌ای) به حقوقی بستگی دارد

که مراقبان آنها از آن برخوردارند. برای نمونه، بعید است مادری که از سوء تغذیه رنج می‌برد، بتواند (به لحاظ کمی و کیفی) شیر کافی برای کودکش تولید کند. بنابراین، ارتقاء زندگی والدین و مراقبان، بر کودکان تاثیر «علی و معلولی» دارد و بدین دلیل است که تضمین احترام به حقوق جهانی باید يك اولویت باقی بماند (اسمیت، ۱۳۸۸: ص ۴۲۱).

کنوانسیون ۱۹۸۹م. در مورد حقوق کودک، بر شناسایی این نکته مبتنی است که کودک مستلزم مراقبت و مساعدت ویژه است و به منظور تضمین رشد کامل و متعادل شخصیت آن، هر کودکی باید از فرصت رشد در فضای خانوادگی مملو از شادی، محبت و تفاهم برخوردار باشد. براساس این کنوانسیون بطور کلی، تمام افراد زیر هجده سال به برخورداری از حقوق و حمایت‌های کنوانسیون محق هستند. حقوق، آزادی‌ها و تعهدات مندرج در این کنوانسیون، به گونه‌ای غیر معمول گوناگون هستند و منفعت عالی کودک در تمامی زمان‌ها دارای اهمیت اولیه است. به عبارتی، در جامع‌ترین سند بین‌المللی حقوق بشر که تا به امروز به تصویب رسیده، حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در چارچوبی که نقش والدین و سرپرستان قانونی در رشد کودک به رسمیت شناخته شده، برای کودک وضع شده‌اند (اسمیت، ۱۳۸۸: ص ۴۲۱). به موجب این کنوانسیون، تعهداتی عدیده بر عهده دول عضو قرار داده شده است که از جمله آنها جلوگیری از بهره‌کشی جنسی، بهره‌کشی اقتصادی و ممانعت از بکارگیری کودکان در مناقشات مسلحانه است، نقض هر يك از موارد مندرج در کنوانسیون موجبات مسئولیت دول عضو کنوانسیون را در صحنه بین‌المللی فراهم می‌آورد.

سران دولت‌ها در بند ۲ اعلامیه هزاره ملل متحد سال ۲۰۰۰م. نیز مصوب نموده‌اند که: «ما می‌پذیریم که علاوه بر مسئولیت‌های جداگانه نسبت به جوامع خاص خویش، مسئولیتی دسته جمعی داریم، تا اصول برابری، مساوات، عزت و شرف انسانی را در سطح جهانی ترویج و رعایت کنیم. بنابراین، به عنوان رهبران نسبت به همه مردم جهان، به ویژه آسیب‌پذیرترین آنان، و به خصوص کودکان جهان، که آینده به آن‌ها تعلق دارد، وظایفی داریم» (اعلامیه هزاره ملل متحد، مصوب ۸ سپتامبر ۲۰۰۰م). بدین ترتیب بر مسئولیت خود در خصوص حفظ حقوق کودکان، به عنوان یکی از گروه‌های مهم اجتماعی در فرآیند مهاجرت کارگران و ارکان اصلی امنیت اجتماعی تاکید مجدد نموده‌اند.

۴. تضمین و ارتقاء حقوق اقتصادی کارگران مهاجر در پرتو امنیت انسانی

تأمین امنیت اقتصادی کارگران مهاجر با فراهم کردن امنیت اشتغال و درآمد امکان‌پذیر است. لذا دول

می‌بایست با انجام برنامه‌ها و اقداماتی اساسی، در جهت تأمین آن که منجر به ثبات اقتصادی می‌شود، حرکت کنند. تصویب قوانین و مقررات شفاف و کارا در حمایت از کار، اشتغال و تأمین اجتماعی از آن جمله بوده که با فراهم آوردن امکان کسب درآمد متناسب با زندگی با کرامت، به این امر کمک می‌نماید.

مهم‌ترین هدف مهاجرت برای کارگران مهاجر، کار و اشتغال بوده است. از جمله مهم‌ترین انتظارات کارگران مهاجر از دولت‌های مقصد، فراهم آوردن فرصت‌های شغلی مناسب است. ایجاد فرصت شغلی برای کلیه جویندگان شغل، نقش اساسی در ساماندهی وضعیت اقتصادی و اجتماعی هر کشور دارد. دولت‌هایی که اقدام به پذیرش کارگران مهاجر می‌کنند، می‌بایست در جهت ایجاد فرصت‌های برابر برای اشتغال و عدم تبعیض، گسترش اشتغال مولد، جلوگیری از اخراج خودسرانه، حق برخورداری از شرایط منصفانه و رضایت‌بخش کار و مزد و اصلاح قوانین و مقررات اقتصادی در جهت برخورداری از رفاه و تأمین اجتماعی آنان، کوشش نمایند. چراکه به موجب مفاد ماده ۲۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر، هرکس دارای حق کار، انتخاب آزادانه شغل و عدم تبعیض در این خصوص می‌باشد. حق کار به فرد کرامت انسانی اعطاء کرده و باعث تضمین سطح مناسبی از زندگی برای وی می‌شود. از آنجا که می‌بایست میان تضمین حق کار و انتخاب آزادانه شغل توازن برقرار شود، لازم است عبور نکردن از مرز کار اجباری برای کارگران مهاجر نیز مورد توجه قرار گیرد.

بر اساس ماده شش میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، کار، عنصر لاینفک حفظ کرامت و شأن انسانی فرد است (کریون، ۱۳۸۷: ص ۲۵۳). این حق در بند ۲۰ اعلامیه هزاره ملل متحد سال ۲۰۰۰م. چنین آمده است: «راهکارهایی ابداع و اجرا کنیم که به همه جوانان جهان امکان واقعی یافتن کار شرافتمندانه و ثمربخش بدهد».

یکی دیگر از ارزش‌های بنیادینی که کارگران مهاجر باید به آن دست یابند، مسأله، برابری در حقوق و عدم تبعیض است. بدیهی است که منظور از برابری، تساوی انسان‌ها در حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است و برابری در ثروت، درآمد، شغل و منزلت اجتماعی، بدلیل تفاوت ذاتی و طبیعی انسان‌ها با یکدیگر در بهره‌گیری از هوش، تلاش و علم امکان‌پذیر نیست. برابری به مفهوم فراهم نمودن فرصت مساوی و رفع تبعیض برای کلیه اقشار جامعه، هرچند مشکل است، ولی هرگاه دولت تمایل به تداوم داشته باشد، می‌بایست نسبت به فراهم آوردن آن اقدام کند. این نکته از مفاد مواد ۲ و ۳ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قابل فهم است.

۵. تضمین و ارتقاء حقوق شخصی و فردی کارگران مهاجر در پرتو امنیت انسانی

کارگران مهاجر به عنوان بخشی از هر جامعه‌ای، به دلیل انسان بودن، نیازمند امنیت شخصی هستند. برای نهادهای استراسبورگ،^۱ از دهه ۱۹۷۰م. فرصت تدقیق مفاهیم آزادی و امنیت شخصی، به شرح مندرج در ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، فراهم بوده است. معهذاً، از تصمیم کمیسیون (سابق) اروپایی حقوق بشر در قضیه «آجی»،^۲ علیه بریتانیا (Agee v. United Kingdom Application 7050/75). «امنیت شخصی فقط به این معناست که هیچ‌کس نباید واهمه و ترسی از به مخاطره افتادن آزادی خود داشته باشد». چنین استنباط می‌شود که از دیدگاه کمیسیون مذکور، «امنیت شخصی مفهومی مستقل نیست و در معنای عادی آن باید حفظ سلامت جسمانی در مقابل هجوم‌های غیرقانونی را استنباط کرد. اما به نظر می‌رسد که دیوان اروپایی حقوق بشر در دهه ۱۹۹۰م. به سوی برداشتی متفاوت گام برداشته است. از جمله، دیوان در دعوای اوجالان علیه ترکیه 12 Mars (Öcalan c/Turquie, /2003 n 6221/99) بازداشت فردی در خاک کشوری دیگر، بدون أخذ رضایت قبلی دولت مربوطه را نقض حق امنیت شخصی تلقی کرده است: «بازداشت یک فرد توسط مقامات یک دولت در خاک کشور دیگر و بدون جلب رضایت آن، نقض حقوق فردی مربوط به امنیت، موضوع بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر است». امنیت شخصی با مولفه‌هایی نظیر برابری و عدم تبعیض، برابری نزد قانون، رهایی از شکنجه و رفتار یا مجازات وحشیانه، غیرانسانی و خوارکننده، حق آزادی شخصی (منع بردگی، منع کار اجباری، منع بازداشت خودسرانه و توقیف و حبس بدون دلیل) محقق می‌شود. لذا، سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی در جهت تحقق این مولفه‌ها اسناد و کنوانسیون‌های متعددی را تصویب نموده‌اند و دولت‌های عضو را ملزم به رعایت مفاد این اسناد می‌نمایند. امروزه به وضوح در قوانین اساسی و داخلی اکثر کشورها موارد فوق ذکر گردیده و دولت‌ها خود را موظف به اجرای این تعهدات می‌دانند.

اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، منشور آفریقایی حقوق بشر، منشور عرب در مورد حقوق بشر، تفاسیر و رویه‌های کمیته حقوق بشر و کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از جمله ظرفیت‌های قانونی و ضمانت اجراهای ایجاد شده

1. Strasbourg institutions

2. Agee v. United Kingdom Application

جهت حمایت از حقوق فردی و فراهم نمودن امنیت شخصی می‌باشند (اسمیت، ۱۳۸۸: ص ۲۲۷). بدین ترتیب، گستره حق آزادی شخصی طی بندهای ۲ الی ۵ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی، دقیقاً با هدف حمایت در مقابل بازداشت خودسرانه، محدود و تنظیم شده است (Powell, 2007: p. 651).

همچنین میثاق حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، تعهداتی را بر دولت‌های عضو به منظور بازداشتن اشخاص حقیقی از ارتکاب عمل خلاف، تحمیل کرده است که شامل کارگران مهاجر نیز می‌گردد. «کمیته حقوق بشر در این راستا اعلام کرد یک دولت متعهد است که یک چارچوب قانونی فراهم نماید که اقدامات غیرقانونی مانند دخالت‌های بی‌مورد، و بازداشت افراد و به طور کلی ورود به حریم خصوصی افراد اعم از آنکه توسط اشخاص حقیقی صورت گیرد یا حقوقی، را ممنوع کند» (راعی، ۱۳۸۶: ص ۸۱). بدین ترتیب برای عمل خلاف افراد حقیقی نیز، بر دولت مسئولیت بار نموده است. تبعیض نیز از جمله تهدیدات برشمرده شده برای امنیت شخصی کارگران مهاجر است. تمامی اسناد حقوق بشری برشمرده شده در بخش قبلی مشتمل بر قید عدم تبعیض هستند؛ زیرا جهان‌شمولی حقوق بشر بر این مقدمه مبتنی است که تمام افراد، «آزاد» متولد می‌شوند و از لحاظ کرامت و حقوق، برابر هستند (ماده یک اعلامیه جهانی حقوق بشر). ممنوعیت تبعیض در بهره‌مندی از آن حقوق، غیرقابل اجتناب بوده و دلایل اصلی تبعیض، جنس، نژاد، مذهب و تا اندازه‌ای زبان (که در اسناد مختلف مشترک هستند) هستند. اعلامیه وین مصوب ۱۹۹۳م. و برنامه اقدام نسبت به ممنوعیت تبعیض تصریح داشته و در بند ۱۵ آن چنین آمده است: «احترام به حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین، بدون هر نوع تبعیضی، قاعده زیربنایی قواعد بین‌المللی حقوق بشر است» (اسمیت، ۱۳۸۸: ص ۲۳۱). برابری نزد قانون از دیگر عوامل حفظ امنیت شخصی کارگران مهاجر می‌باشد. رهایی از شکنجه، رفتار یا مجازات وحشیانه، غیرانسانی و خوارکننده نیز از جمله حمایت‌های صورت‌گرفته نسبت به امنیت شخصی است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و سایر کنوانسیون‌های حقوق بشری به آن اشاره شده است. افزون بر مقررات اساسی مندرج در اسناد اولیه، چندین معاهده دیگر نیز وجود دارند که تنها هدف آنها ممنوعیت شکنجه است. سازمان ملل متحد در سال ۱۹۸۴م. کنوانسیون ممنوعیت شکنجه و سایر رفتارها یا مجازات وحشیانه، غیرانسانی یا خوارکننده را به تصویب رساند. در مورد استانداردهای رفتار با بازداشت‌شدگان، حداقل قواعد استاندارد سازمان ملل متحد برای رفتار با زندانیان که در سال ۱۹۹۵م. توسط شورای اقتصادی - اجتماعی تصویب شد، وجود دارد. بند ۳۱ این قواعد مقرر می‌دارد که مجازات بدنی، مجازات با قرار دادن فرد در سلول تاریک و هرگونه مجازات یا رفتار وحشیانه، غیرانسانی یا خوارکننده، باید غیرقابل قبول باشند. این اصول باید در هر موقعیتی که افراد از آزادی خود

محروم می‌شوند، سرلوحه رفتار دولت‌ها قرار گیرند (اسمیت، ۱۳۸۸: ص ۲۶۱). نقض حق آزادی شخصی که خود شامل منع بردگی، منع کار اجباری و منع بازداشت خودسرانه و توقیف و حبس بدون دلیل می‌باشد نیز از جمله دیگر تهدیدات امنیت شخصی کارگران مهاجر بوده و بنابر معاهدات حقوق بشری، این حق می‌بایست توسط دولت‌ها تضمین گردد تا زمینه تضمین یکی دیگر از مولفه‌های امنیت انسانی را فراهم آورد.

۶. تضمین و ارتقاء حقوق بهداشتی، غذایی و زیست‌محیطی کارگران مهاجر در پرتو امنیت انسانی

کارگران مهاجر برای ادامه حیات نیازمند سلامتی و بهداشت هستند. عناصری که حق بهداشت کارگران مهاجر را شکل می‌دهند، به دو دسته تفکیک می‌شوند: دسته اول؛ متضمن عناصری است که به مراقبت بهداشتی (از جمله مراقبت‌های بهداشتی، درمانی و پیشگیرانه) مربوط می‌شوند، دسته دیگر؛ در برگیرنده عناصری است که مربوط به برخی از پیش‌شرط‌های پر اهمیت بهداشتی می‌شوند. مورد اخیر احتمالاً آب آشامیدنی سالم و کافی، تغذیه مناسب، اطلاعات بهداشتی، بهداشت محیط زیست و بهداشت کار را در خود دارد. محتوای اصلی و محوری حق بهداشت، گروهی از عناصر را در برمی‌گیرد که دولت‌ها تحت هر شرایطی صرف‌نظر از منابع در اختیار خویش، ملزم به حفظ تضمین آن هستند. بنابراین، برخی جنبه‌های حق بر بهداشت، در زمره «محقق ساختن تدریجی» قرار می‌گیرند که دولت‌ها باید به جای اجرای فوری، به تدریج آن جنبه‌ها را محقق سازند. منبع الهام محتوای اصلی حق بر بهداشت، از خط‌مشی‌های سازمان جهانی بهداشت، موسوم به «بهداشت برای همگان و مراقبت‌های اولیه بهداشتی» به دست می‌آید. در راستای ایده محتوای اصلی، خط‌مشی بهداشت همگانی، متضمن این موضوع است که یک پایه بهداشتی وجود دارد که در هیچ کشوری از آن میزان پایین‌تر نمی‌رود.

حق بر سلامتی، یکی از حقوق بنیادین کارگران مهاجر محسوب می‌گردد. این حق و سایر حق‌ها و آزادی‌ها، به اجزاء لاینفک حق بر سلامتی می‌پردازند. تعهد دولت در این زمینه، در درجه اول، تعهد به احترام و حمایت است، نه تعهد به ایفا (Eide, 1995: p. 63). از سند برون‌داد اجلاس سران کشورهای جهان در سال ۲۰۰۵ م. که براساس گزارش «با آزادی بیشتر: به سوی توسعه، امنیت و حقوق بشر برای همه» کوفی عنان تنظیم گردید، می‌توان برداشت کرد که دولت‌ها متعهد می‌شوند، دسترسی همگانی به خدمات ضروری بهداشتی از جمله خدمات برای حمایت از بهداشت مادر و کودک، حمایت از بهداشت تولیدمثل و کنترل بیماری‌های کشنده مثل ایدز، سل و مالاریا را فراهم نمایند (شریفی، ۱۳۸۵: ص ۲۳۸).

همچنین کارگران مهاجر در کشور مقصد برای بقای نسل، نیازمند محیط زیستی هستند که مورد حمایت

نظام بین‌الملل حقوق بشر است. حق بر محیط زیست به عنوان قالب هنجاری امنیت زیست محیطی در هیچ یک از اسناد جهانی از جمله در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، منشور سازمان ملل متحد و اعلامیه جهانی حقوق بشر، به طور مستقیم مورد حمایت قرار نگرفته است. هرچند که ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر مقرر می‌دارد که هرکس از حق برخورداری از «سطحی از زندگی که مناسب سلامت و رفاه خود او و خانواده‌اش باشد»، برخوردار است (اسمیت، ۱۳۸۸: ص ۴۴۵). به طور کلی از دو منظر، تعهد دولت‌های مقصد کارگران مهاجر در زمینه حق بر محیط زیست را می‌توان مورد ارزیابی قرار داد: یکی حق بر محیط زیست سالم به عنوان یکی از مصادیق حقوق بشر، که در این صورت مسئولیت بین‌المللی دولت در نقض حقوق انسانی کارگران مهاجر مطرح می‌گردد، و دیگری محیط زیست به عنوان میراث مشترک بشریت، قطع نظر از محل استقرار آن به لحاظ جغرافیایی. یکی دیگر از مهم‌ترین نیازهای اولیه کارگران مهاجر به عنوان اشخاصی که از کشوری به کشور دیگر مهاجرت می‌کنند، غذا می‌باشد. در واقع، امنیت غذایی و تضمین رهایی از گرسنگی، از مهم‌ترین اولویت‌ها است و بخش مهمی از سیاست‌های دولت‌ها حول محور «امنیت غذایی» می‌چرخد. حق بر غذا به عنوان حق بنیادین کارگران مهاجر، حق بر رهایی از گرسنگی و دسترسی پایدار به غذای با کیفیت و کمیت است که پاسخگوی نیازهای غذایی او باشد. حق بر غذا در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، عنوان مستقلی ندارد و در بند یک ماده ۱۱ ذیل عنوان «استاندارد مناسب زندگی» آمده است. همچنین گزارشگر ویژه حق بر غذای کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد با تأکید بر این مسأله که منظور از حق بر غذا دسترسی پایدار و مستمر هر شخص به غذای کافی منطبق با شرایط فرهنگی هر جامعه‌ای است (Commission on Human Right, 2020)، کمیته ناظر به اجرای حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، هرگونه قصور در ساماندهی فعالیت‌های افراد یا گروه‌ها، به گونه‌ای که آنها را از نقض حق دسترسی به غذا یا سایر حقوق مطرح شده در میثاق بازدارد، مسئولیت‌ساز دانسته است (راعی، ۱۳۸۶: ص ۸۱). در واقع، دولت‌های مقصد کارگران مهاجر، مسولیت تأمین غذای کافی و جلوگیری از گرسنگی آنان را برعهده دارند. همچنین بنابر مفاد تفسیر کلی شماره ۱۲، دولت‌ها تکالیفی نیز بر تأمین حق غذا جهت برقراری امنیت غذایی دارند.

در یکی از آخرین تعهدات ایجاد شده برای دولت‌ها، سران کشورها در بند ۱۹ اعلامیه هزاره ملل متحد سال ۲۰۰۰م. مقرر نموده‌اند که: «نسبت مردم جهان را که درآمدشان کمتر از یک دلار در روز است، نسبت مردمی را که از گرسنگی رنج می‌برند و کسانی که قادر به دستیابی به آب آشامیدنی سالم نیستند یا استطاعت

تهیه آن را ندارند، تا سال ۲۰۱۵ م. به نصف برسانیم» (اعلامیه هزاره ملل متحد، مصوب ۸ سپتامبر ۲۰۰۰). هر چند این تعهد در قالب یک اعلامیه غیرالزام‌آور درج گردیده، اما با عنایت به گزارشات تدوینی سالیانه و پیشگیری‌های مستمر سازمان ملل و همچنین ذکر مداوم آن در سخنان و بیانیه‌های دبیرکل ملل متحد، می‌تواند حاکی از اراده کشورهای جهان به منظور آغازی بر شکل‌گیری هنجاری جهانشمول تلقی گردد.

۷. نتیجه‌گیری

امنیت انسانی مفهومی است که از حیث موضوع، با مفاهیم دیگری همچون توسعه پایدار، امنیت فردی، حقوق بشر و توسعه انسانی، مشترکات فراوانی دارد. ابداع مفهوم امنیت انسانی، پاسخی به نیاز جهان معاصر در زمینه دیدگاه‌های جامع امنیتی بود. مفهوم امنیت انسانی با شناسایی تهدیدات جدید برای رفاه و آسایش بشر و تمرکز بر پیشگیری و هشدار اولیه خطرات زیانباری که تقریباً هر کس اعم از فقیر و غنی و در شمال یا جنوب، نسبت به آن آسیب‌پذیرند، به بسط مفهوم امنیت سنتی پرداخته است. مفهوم مذکور یکی از تعهدات دولت‌ها و یا یکی از حقوق افراد نیست، بلکه مفهومی است که به دولت‌ها اجازه می‌دهد گزینه‌هایی برای آنچه که مایل هستند از آن حمایت کنند، داشته باشند. شاید مهمترین دستاورد امنیت انسانی این باشد که دولت دیگر قادر نیست چه از نظر مفهومی و چه در عمل، امنیت را در انحصار خود دربیآورد. این دکترین با استفاده از ضمانت اجراهای ایجاد، الزام عملی دولت‌ها به رعایت حقوق بشر را فراهم می‌کند و همچنین با بار نمودن مسئولیت به دولت‌ها در حوزه حقوق بشر غیرشهروندان خود، افزایش دایره حمایت از فرد انسانی را تضمین نموده و با این امر گامی عملی و بنیادین در راستای تحول اساسی نظام حقوق بشر بین‌الملل برمی‌دارد.

امنیت انسانی به عنوان دکترینی که از حقوق بنیادین بشر حمایت می‌کند، می‌تواند موجب تضمین و ارتقاء حقوق کارگران مهاجر به عنوان قشری از جامعه جهانی که با چالش‌ها و مشکلات مختلفی روبرو هستند، گردد. در واقع، امنیت انسانی، تضمین‌کننده حقوق سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی، غذایی، زیست محیطی و شخصی کارگران مهاجر در کشورهای مبدأ و مقصد می‌باشد. همانطور که در این تحقیق بیان گردید، اسناد و معاهدات مختلف جهانی به صورت صریح و ضمنی، بر حقوق بنیادین کارگران مهاجر تأکید کرده‌اند، اما در عمل شاهد نقض این حقوق توسط دولت‌ها هستیم.

لذا، ضمن احراز تاثیر دکترین امنیت انسانی بر تضمین و ارتقاء حقوق بنیادین کارگران مهاجر، می‌بایست در نظر داشت که هنوز هم نظم بین‌الملل بر نظام دولت‌های صاحب حاکمیت، تکیه دارد و دستاوردهای

برآمده از مفهوم امنیت انسانی همچون دیوان کیفری بین‌المللی، اقدامات صورت گرفته جهت تنظیم معاهدات مربوط به محدودیت و کنترل سلاح‌های کوچک، پیشگیری از مناقشات، ممنوعیت بکارگیری کودکان در منازعات مسلحانه، منع استفاده از مین‌های ضد نفر و... و دکترین مسئولیت حمایت، صرفاً گام‌هایی کوچک در مسیر عبور از دنیای تحت حاکمیت روابط بین‌الملل به دنیای حقوق بین‌الملل است. اما حتی اگر سوالاتی در تعریف امنیت انسانی بی‌جواب مانده باشند، این مفهوم در راهی قرار گرفته که آموزه‌های آن در عمل، اداره دنیا را تغییر خواهند داد.

منابع

- اسمیت، روناکی ام (۱۳۸۸). حقوق بین‌المللی بشر. ترجمه فاطمه کیهان‌لو. تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- براتی، جعفر؛ خسروی، احمد؛ شعبانی‌نژاد، حسن (۱۳۹۹). حق دسترسی کارگران مهاجر به حمایت‌های تأمین اجتماعی به موجب اسناد بین‌الملل و موافقتنامه‌های دوجانبه کار. *تأمین اجتماعی*، ۱۵(۲).
- بوزان، بی (۱۳۸۰). مردم، ایالات و ترس. تهران: موسسه مطالعات راهبردی.
- توماس، کارولین (۱۳۸۲). حکومت جهانی، توسعه و امنیت انسانی. ترجمه مرتضی بحرانی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- راعی، مسعود (۱۳۸۶). قابلیت اجرای طرح ۲۰۰۱، مسئولیت دولت‌ها در حوزه قواعد حقوق بشری. *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، شماره ۴.
- شریفی، محسن (۱۳۸۵). فقر، تهدید امنیت بین‌المللی در قرن ۲۱. راهبرد، شماره ۳۹.
- صالحی، جواد (۱۳۸۸). مولفه‌های حقوق سیاسی در قوانین کیفری. *علوم سیاسی*، شماره ۴۷.
- کر، پائولین (۱۳۸۷). امنیت انسانی. ترجمه سید جلال دهقانی فیروزآبادی. *مطالعات راهبردی*، شماره ۳.
- کریون، متیو سی آر (۱۳۸۷). چشم‌اندازی به توسعه میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. ترجمه محمد حبیبی مجنده. قم: دانشگاه مفید.

Agee v. United Kingdom Application, 7050/75. Available at:

<https://www.refworld.org/cases,COECOMMHR,4721at792.html>

Commission on Human Right (CHR). *The Right to Food Report by the Special Reporter on the Right to Food 2001*. Available at:

https://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Commission_on_Human_Rights. 2020

Eide, A. & et al. (1995). *Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights*. Kluwer.

Eriksen, T. (2007). Human security: a new concept which adds new dimensions to human rights discussions? *Human Security Journal*, vol. 5.

Estrada-Tanck, E. (2010). *Dorothy, human security and human rights under international law: crossroads and possibilities*. European University Institute.

Henk, D. (2005). Human security: relevance and implications, parameters. *Academic research library*, No. 91.

Oberleitner, G. (2003). *Human rights and security – the two towers?* Centre for the study of human rights discussion group.

Öcalan c/Turquie, 12 Mars /2003 n 6221/99. Available at:

<https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-%C3%B6calan-v-turkey-application-no-4622199-12-march-2003>

Powell, R. (2007). The Right to Security of Person in European Court of Human Rights Jurisprudence. *European Human Rights Law Review*, 6(6).